

Др Владимир Рогановић нам је својим списатељским чином истовремено осветлио дух града, али и стваралаштво и живот великог Писца који је „на тачки између три пута на Топлој [...] живео мирну срећу свог немирног века“. Стога ову књигу свесрдно препоручујемо читаоцу и позивамо га да открије занимљиве везе које су се између Херцег Новог, великог ствараоца и његовог стваралаштва нераскидиво преплеле, творећи складно светлоносно ткање.

Драгана Радојичић

Сања Златановић, „Етничка идентификација на послератном подручју: српска заједница југоисточног Косова“

Етнографски институт САНУ, посебна издања, књига 89, Београд 2018.

Амбивалентност етноантрополошке заједнице у Србији, у погледу свог професионалног идентитета и своје научне мисије, већ је дужи низ година прилично стабилна. Та амбивалентност нарочито долази до изражаја уколико се припадници ове заједнице желе бавити тешким националним темама. Тада та амбивалентност производи ситуацију у којој је велики аналитички или критички потенцијал припадника ове дисциплине зауздан различитим облицима суптилних и имплицитних притисака који произлазе из потребе да се заштите интереси националне заједнице у оквиру које се делује. Један број етноантрополога решио је ту амбивалентност избором да се бави темама које ни на који начин не дотичу националну проблематику. Други су изабрали да преузму на себе одговорност решавања односа између професионалног и националног идентитета. Највиши домети таквих покушаја подразумевају прилагођену примену савремених теорија и методологија, уз дозирање избегавање провокативних тема, које би могле покренути неугодна питања. Чини се да је Сања Златановић својом студијом о српској заједници југоисточног Косова пружила значајан допринос проналажењу адекватног одговора на поменуте изазове.

Књига садржи 360 страна, са 18 илустрација и регистром имена. Подељена је у 7 поглавља у којима Сања Златановић убедљиво показује да антропологија не може пружити свој максимум уколико се не удружи са достигнућима других, сродних научних дисциплина: историографијом, географијом, демографијом, лингвистиком, политикологијом. Суочавајући извештаје о догађајима на Косову који се могу наћи у медијима и званичне ставове политичких чинилаца, с једне, историјске реконструкције, с друге, и ставове појединаца и њихов животни стил, с треће стране, ауторка успева да нам приближи сву сложеност и драматичност живота на Косову, али и да релативизује постојећа знања о српској заједници у овој области.

Нема сумње да је ауторка могла за један степен да буде мање конвенционална (или конзервативна) према свом предмету и својим испитаницима, покушавајући да бар донекле превазиђе дискурс о етничкостима (ако је то на том простору уопште могуће) проналазећи прећутане аспекте животног обрасца испитаника (сива економија, на пример), као и да свом раду да компаративну димензију, упоређујући своје резултате са резултатима из других сличних средина, али би је

то изложило извесним професионалним, па и ширим друштвеним ризицима. Упркос усмерености искључиво ка једној средини и једној од страна у косовском конфликту, што нам додатно указује на друштвено-политичку основу лимитираности етноантрополошких интересовања у Србији, књига Сање Златановић је вероватно најбоља антрополошка, и не само антрополошка, студија о српској заједници на Косову последњих година. Иако се ауторка није бавила Косовом у целини, она је уз помоћ грађе са једног дела те области успела да обради велики број проблема који су релевантни и за покрајину у целини.

Ауторка своју студију, у извесном смислу неуобичајено, започиње разматрањима значаја теренског рада, пажљиво раздвајајући два аспекта свог истраживања: с једне се стране налазе дискурси у ужем смислу, а с друге се стране налази друштвена пракса. Она, следећи на неки начин програмско начело које је уобличио Томас Хилен Ериксен (наводећи то као главну разлику између класичног историографског и класичног антрополошког приступа), избегава замку умишљености да ће моћи да проучи оно што се заиста дешава, и усмерава се ка ономе што је реално достижно: ка ономе што људи мисле да се дешава. На тај начин она чини своје истраживање чињенично неупитним.

Ауторкин историјски преглед догађаја и процеса који су довели до садашње ситуације, као и теоријско разматрање проблема етницитета и национализма, дају њеној студији додатну чврстину и самосталност, иако можда успоравају динамику излагања. Изузетно је значајан њен покушај да простор Косова посматра посредством дискурса о пограничним областима, консултујући готово све до сада објављене студије о томе. За упућене читаоце биће вероватно најинтересантнија поглавља која се баве демитологизацијом савремених косовских "мита": мита о јединству српске заједнице на Косову, мита о јединственом приступу етничким другима, мита о неизбежности или потреби успостављања интернетничке хармоније и нормализацији односа. Ауторка је та поглавља насловила "интраетнички односи и границе" и "интеретнички односи и границе". У њима се говори о унутаргрупној раслојености, о деконструкцији монолитне представе о српској заједници на Косову, и о изнијансираним нивоима доживљавања етничких других (Рома и Албанаца, пре свега). Српска заједница југоисточног Косова је, према резултатима које је ауторка добила, оптерећена можда тренутно бенигном, али потенцијално нимало једноставном и безазленом унутаргрупном диференцијацијом и динамиком, која често бива покривена или прикривена снажним дејствима националних институција. Она, међутим, не бива укинута или превазиђена. Од тих интраетничких подела, ауторка посебно наглашава поделу на староседеоце и дошљаке, и поделу на припаднике различитих локалних или ужих регионалних целина (Горња и Доња Морава). Закључујемо да граница између староседелаца и дошљака (често познатих под проблематичним заједничким називом "Шопови") може бити прилично јака, и да, у зависности од контекста, може бити јак чинилац дезинтеграције заједнице. С друге стране, регионална припадност или регионално порекло показује се такође као јак извор различитих емоционалних стања која потенцијално могу, уз одговарајући стимулансе, да се претворе у повод за дистанцу, па чак и за поједине облике дискриминације.

Нешто мање плодносна (у смислу проналажења нове и интересантне грађе), али не и мање значајна, јесу поглавља о религиозности. Ауторка, упркос труду, није успела да пронађе веће пукотине у религијском обрасцу, тј. није успела да

уочи назнаке индивидуалне разраде традиционалних религијских инструкција, као ни назнаке потенцијалног вишелинијског развоја религиозности, тако да ће постојећи религијски образац очигледно још дуго бити основни и непромењени (или непроменљиви) интегративни фактор. У склопу тог питања од посебне је важности сложен однос Срба према Ромима, који је у књизи веома исцрпно представљен и веома темељно анализиран. Роми комбинују етничку различитост у односу на Србе и верску истоветност, функционишући повремено као спољашњи, а повремено као унутрашњи *други* у српској заједници.

Митом о потреби или неминовности нормализације односа између етничких група ауторка се не бави теоријски, али нас директно суочава са емпиријским потврђивањем теорије друштвеног конфликта. Видимо да поједине поделе опстају деценијама, чак и вековима, у готово непромењеном облику и интензитету. Константан конфликт можда се стога мора посматрати не као препрека, него као услов развоја неусагласивих чинилаца на проучаваном подручју. Осећа се потреба да се томе додатно прилагоди и научни апарат, а нема сумње да је Сања Златановић кадра да то покуша прва да уради.

Саша Недељковић